

УДК 0.2:911.375(477.83/.86) “11/12”

ЛІТОПИСНІ ПУНКТИ ГАЛИЦЬКОЇ ЗЕМЛІ (за писемними та археологічними джерелами)

Роман МИСЬКА

*Львівський науково-навчальний інститут
ДВНЗ “Університет банківської справи”,
пр. Шевченка, 9, Львів, Україна, 79005,
e-mail: myskar@ukr.net*

На підставі аналізу історіографічних матеріалів, письмових, археологічних та топонімічних джерел охарактеризовано окремі літописні пункти Галицької землі (Галицьке Прикарпаття), яка сформувалася в першій половині XII ст., коли після смерті Василька Ростиславовича Тербовельське князівство було поділене між його синами.

У літописах згадано низку міст та поселень в околицях столичного Галича: Тисмениця (1144 р.), Большів (Большевъ) (1152 р.), Снов (1153 р.), Биковен (1211 р.), Товмач (1213 р.), Оугільники (Угольники) (1229 р.), Вотьнин (Отиня) (1240 р.), Коломия (1240 р.), Снятин, Городок на Черемоші.

З десяти літописних пунктів, проаналізованих у статті, лише три можемо пов'язати із городищами княжого часу у сучасних однойменних містах (Тисмениця, Коломия, Снятин). На жаль, всі вони відомі лише за розвідковими дослідженнями, що унеможлиблює визначення їх типології та соціального статусу. Большів, Угольники та Вотьнин можемо інтерпретувати як неукріплені поселення. Причём лише перший можемо пов'язати із певною археологічною пам'яткою (поселення в ур. Сулива поблизу с. Бовшів Галицького району Івано-Франківської області). Биковен, Товмач, Снов та Городок на Черемоші ще потребують уточнення своєї локалізації. Загалом варто зазначити, що пам'ятки княжого часу Галицького Прикарпаття, поза межами столичного Галича, дуже мало вивчені та потребують подальших стаціонарних археологічних досліджень.

Ключові слова: Галицька земля, літописні міста, городища, поселення.

Локалізація літописних міст та селищ Русі загалом та Галицької землі зокрема здавна привертає увагу дослідників, проте досі залишається значна кількість дискусійних питань. Вирішити їх можливо лише поєднуючи писемні, археологічні та топонімічні джерела.

Галицька земля (у вузькому значенні) сформувалася в першій половині XII ст., коли після смерті Василька Ростиславовича Тербовельське князівство було поділене між його синами. Старший син Василька Ігор-Іван сів у Галичі, а

106 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2015. Випуск 19
молодший Григорій-Ростислав у Теревовлі. Те, що старший син сів у Галичі, а не в батьковій Теревовлі, може свідчити лише про суттєво зміцнілі позиції Галича. Очевидно, ще за життя Василька Галич, який мав краще географічне положення, перевищив за економічним та соціальним становищем Теревовль. Цьому сприяло, передусім, освоєння Пониззя та розвиток Дністерського торговельного шляху. Велике значення відіграла віддаленість Галича від зовнішніх кордонів князівства. Саме ці причини змусили Володимирка Володаревича перенести столицю об'єднаного князівства до Галича [Миська, 2014, с. 222].

В околицях столичного Галича в літописах згадано низку міст та поселень: Тисмениця (1144 р.), Большів (1152 р.), Снов (1153 р.), Биковен (1211 р.), Товмач (1213 р.), Оугільники (Угольники) (1229 р.), Вотьнин (Отиня) (1240 р.), Коломия (1240 р.) тощо.

Тисмяниця в літописі згадана під 1144 р.: “*на тоу же зиму вьшедшу Володимироу в Тисманичу на ловы*” [ПСРЛ, 1908, стб. 316]. Н. Барсов, услід за М. Арцибашевим, пов'язував Тисмяницю з однойменним містом у Галичині, на правому березі р. Ворони, неподалік від Станіславова (Івано-Франківська). Проте він зазначив, що ще є місто Тисмяниця в Радзинському повіті Люблінської губ.¹, на Поліссі [Барсов, 1865, с. 198]. Останнє навряд чи можна пов'язувати із літописною згадкою враховуючи значну відстань від Галича. Такої ж думки дотримувалися М. Грушевський та І. Крип'якевич [Грушевський, 1992, с. 606, мапа 2; Крип'якевич, 1984, с. 38].

Згадане поселення Л. Махновець пов'язав із городищем поблизу м. Тисмениця, на правому березі р. Стримби, при її впадінні у р. Ворону (права притока Бистриці Надвірнянської) [Махновець, 1990, с. 572; Археологічні пам'ятки..., 1982, с. 120; Janusz, 1918, s. 242; Liwoch, 2003, s. 275].

Обстеження городища в 1962 р. проводила експедиція Ленінградського відділення Інституту археології АН СРСР під керівництвом П. Раппопорта. У публікації зазначено, що за “4 км від м. Тисмениця в сторону м. Коломиї розташований горб, що називається Городище. Він підвищується над оточуючими полями та р. Стримбою на 5–7 м. Великий плоский майданчик на цьому пагорбі має неправильні обриси, що відповідають природній формі пагорба. Жодних слідів штучного оброблення схилів не помічено. Майданчик задернований, в обривах ям трапляються численні фрагменти кераміки трипільської культури” [Раппопорт, Малевская, 1963, с. 62]. Б. Томенчук у таблиці “Городища Галицького Прикарпаття” зазначив, що городище в Тисмениці датоване кінцем X – першою половиною XIII ст. [Томенчук, 2008,

¹ Тепер – Tyśmienica, pow. parczewski, województwo lubelskie.

с. 227]. На жаль, зазначені таблиці не супроводжують жодні додаткові коментарі чи посилання.

Отже, можемо пов'язати згадану в літописі Тисменицю із сучасним містом, проте актуальний стан досліджень не дає змоги визначити його соціальний статус та структуру.

Большів (Болшев) згаданий у літописі під 1152 р. Після відмови Володимира Володаревича повернути Ізяславу захоплені ним міста Погорині, Ізяславів посол, боярин Петро Бориславич, виїхав із Галича та зупинився на ночівлю в Болшеві. *“Петрови же възхавшю . из Галича и бѣ ему оуже вечерь . и леже оу Болшевѣ . и якоже быс оубо къ куромъ . и пригна дѣтський из Галича к Петрови . река кнѣзь ти молвить не ѣзди никаможе . но жди ту доколѣ по та выслю”* [ПСРЛ, 1908, стб. 166].

На думку дослідників, літописний Большів не був містом, а відкритим поселенням. Н. Барсов подав дві можливі локалізації поселення з посиланнями на дослідження попередників: “Арцыбашев (II, 928) указывает на м. Болшовицу (у Надеждина и Неволлина ср. Погодин “Исследования”, IV, 185, Болшовец) в округе Бережанском, на р. Липице, впадающей в Днестр почти против Галича. Есть еще д. Болшов (у Зубрицкого “Крит. Пов.” под тем же годом – Гольшово) в Станиславовском округе на речке, притоке Липицы” [Барсов, 1865, с. 11–12]. Версію Д. Зубрицького підтримав І. Крип'якевич [Крип'якевич, 1984, с. 37].

Його локалізацію уточнив Л. Махновець, пов'язавши із поселенням в ур. Сулива поблизу с. Бовшів Галицького району Івано-Франківської області [Махновець, 1990, с. 541]. Це поселення XII–XIII ст. розташоване на правому березі р. Гнила Липа, досліджувала у 1962–1964 рр. експедиція ІСН АН УРСР під керівництвом В. Барана. Поселення займало рівне підвищення над річковою заплавою (тепер залите водами водосховища Бурштинської ТЕС), його площа 2 га. На розкопаній ділянці, площею 2700 м², розкрито житло-напівземлянку з глиняною піччю, дві господарські споруди, чотири ями, п'ять наземних печей і значну кількість речового матеріалу з глини, металу та скла [Баран, Чайка, 1972, с. 112].

Під 1240 р. в Галицько-Волинському літописі згадані **Коломия** та **Вотьнин**. Під час розмови посла Данила Романовича Якова з боярином Доброславом останній вказав, що віддав Коломию Лазару Домажирецу та Івору Молибожичу. На що Яків відповів, що ці двоє навіть Вотьнина недостойні. *“Яковоу сѣдашоу оу него приидоста Лазорь Домажирець и Иворь Молибожичь . два безаконьника . ѿ племени смердѣа . и поклонистаса емоу до землѣ . Яковоу же оудивившоуса . и прашавшоу вины . про что поклонистаса . Доброславоу же рекшоу . вдахъ има **КОЛОМЬЮ** Яковоу же рекшоу емоу . како можеши бес повеления княжа ѿдати ю сима . яко величии князи держать сию **КОЛОМЬЮ** на*

108 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2015. Випуск 19
роздавание шроужьникомъ си бо еста недостоина . ни Вотьина держати” [ПСРЛ, 1908, стб. 265–266].

Літописну Коломию пов’язують з однойменним містом Івано-Франківської області [Барсов, 1865, с. 101–102; Грушевський, 1992, с. 460, 606, мапа 2; Крип’якевич, 1984, с. 38]. На території міста виявлені поодинокі знахідки княжого періоду [Археологічні пам’ятки..., 1982, с. 120]. Б. Томенчук у таблиці “Городища Галицького Прикарпаття” (без деталізації інформації) зазначив, що городище в Коломиї датоване кінцем X–XVII ст. [Томенчук, 2008, с. 226].

У літературі Вотьнин пов’язують зі сучасним смт Отинія Коломийського району Івано-Франківської області [Крип’якевич, 1984, с. 38; Махновець, 1990, с. 546]. Проте жодних археологічних знахідок княжого періоду з околиць цього населеного пункту не відомо. Ймовірно Вотьнин у княжий період був неукріпленим селищем.

У літературі наявна інформація про першу історичну згадку **Снятина** (Івано-Франківська область) під 1158 р.² Леонтій Войтович уточнює: “дослідники пов’язують назву і заснування міста з відомим галицьким боярином Коснятином Сірославичем, вперше згаданим під 1158 р.” [Войтович, 2015, с. 66]. Проте в Іпатіївському літописі немає жодної згадки про місто. Не згадав про Снятин й І. Крип’якевич у своїй праці “Галицько-Волинське князівство”. М. Грушевський вказав лише на Снятин у Переяславській землі [Грушевський, 1992, с. 346], згаданий у Повчанні Мономаха: “*Бонакъ приде со всѣми Половци . къ **КСНАТИНЮ**. идохомъ за не ис Переяслава за Сулу*” [ПСРЛ, 1926, стб. 250]. У таблиці “Городища Галицького Прикарпаття” Б. Томенчук відзначив два городища у цьому місті. Пам’ятка Снятин I датована кінцем X–XVII ст. У додатках подано його план та колекцію керамічного посуду княжого періоду і стержневий наконечник стріли. Це підпрямокутне мисове городище (42×36 м), з напільного боку захищене ровом та валом [Томенчук, 2008, с. 226, 481–482]. Городище Снятин II датоване кінцем XI – серединою XIII ст. Згідно із доданим планом – це мисове городище, розташоване на лівому березі Пруту та правому березі його безіменної притоки. Внутрішній майданчик округлої форми (близько 80×80 м), з напільного боку обнесений валом та ровом. Далі з напільного боку простежені сліди ще чотирьох ліній оборони. Тут було виявлено фрагмент меча [Томенчук, 2008, с. 226, 483–484].

² На сайті Снятинської бібліотеки (Режим доступу: <http://snlib.at.ua/index/0-10>), з посиланням на праці І. Шараневича і Д. Зубицького, зазначено, що в 50–60-х роках XII ст. важливий відрізок торгового і стратегічного шляху по р. Прут охороняв Коснятин Сірославович, відомий воєначальник і впливовий боярин при дворі галицького князя Ярослава Осмомисла. У 1158–1159 р. він обороняв Снятин від 6-тисячного війська Івана Ростиславовича (Берладника). На жаль, конкретні праці не вказано.

Під 1153 р. в Київському літописі згаданий **Сновь**, через який переходив Ярослав Осмомисл, йдучи з Галича до Теробовлі. “*Изаславъ идеть к Теробовлу и то слышавъ Йрославъ . поиде чере Сновъ к Теробовлу . и не оутаже къ бродомъ . Изаславъ бѣ перешель до нихъ рѣку Сереть и сторожеве же Изаславлѣ . видивше полкъ Галичскѣа . пригнавши повѣдаша Изаславу*” [ПСРЛ, 1908, стб. 466]. Н. Барсов вбачав у згаданому Снові: “уроч. въ Галицькой обл.” [Барсов, 1865, с. 188]. І. Крип’якевич вважав, що тут ідеться про поселення поблизу Теробовлі, на шляху із Галича [Крип’якевич, 1984, с. 35]. На думку Л. Махновця, “Снов, р., л. пр. Золотої Липи (л. пр. Дністра); нині – Східна (Ліва) Золота Липа; коло її л. бер. розташоване с. Сновичі Золочівського району Львів. обл.”; він пов’язав згадані в тексті броди, до яких не встиг Ярослав, із цією річкою [Махновець, 1990, с. 569–570]. Ми підтримуємо думку І. Крип’якевича, адже в поданому уривку мова про броди на Сереті, через які вже перейшов Ізяслав. Відтак літописний Сновь варто інтерпретувати як поселення на шляху між Галичем та Теробовлем. Очевидно, помилкове твердження Л. Махновця сформувалося під впливом згадок ріки Снов на Чернігівщині: “*Сѣославъ же собравъ дружину и нѣколико ихъ . изыиде на на ко Сновьску . и оузрѣша Половци идуща въа . и пристрашаѣ противу . и видивъ Сѣославъ множество ихъ . и речѣ дружинѣ своєи потагнемъ . оуже намъ нѣ льзѣ камо са дѣти . и оудариша въ конѣ . и ѡдолѣ Сѣославъ въ трѣхъ тысащахъ . а Половѣць . ѡи . тысащъ . и тако изби ѡа и друзии потопоша въ Снѣви . а княза ихъ руками ѡаша . въ . ѡ . днѣ ноябра . и възвратиса с побѣдою въ градъ свои . Черниговъ . Сѣославъ*” [ПСРЛ, 1908, стб. 161].

З літописного повідомлення 1153 р. виходить, що Ярослав із військом пішов до Теробовлі не звичним шляхом, а довшим, який проходив через Снов. Беручи до уваги, що мережа шляхів з XII до XVIII ст. суттєво не змінювалася, а лише розширювалася [Пархуць, 2012, с. 45], для реконструкції давніх шляхів важливим джерелом є карта фон Міга [Карта фон Міга].

Проаналізувавши це джерело, можемо реконструювати найкоротший шлях із Галича до Теробовлі: Тустань – Завалів – Підгайці – Соколів – Теробовля. У межиріччі Гнилої Липи (гирло неподалік Галича) та Серету (Теробовль) є два населені пункти з коренем “снов-” у назві: згадане вище с. Сновичі Золочівського району Львівської області та с. Сновидів Бучацького району Тернопільської області. Маємо підстави ототожнювати літописний Снов із одним зі зазначених поселень. У цьому контексті привертають увагу два городища в околиці с. Зарваниця Золочівського району, які обстежив В. Ільчишин у 2014 р. [Ільчишин, 2015, с. 4–5]³. Вказані городища розташовані на відстані близько 4 км на північний схід від с. Сновичі. У такому випадку

³ Висловлюємо щире подяку В. Ільчишину за надану інформацію.

110 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2015. Випуск 19
маршрут виправи міг виглядати так: Галич – Кукільники – Божиків – Бережани –
Урмань – Поморяни – Сновичі – Зарваниця (7 км на південний схід від
Золочева). Тут виходимо на шлях, що сполучав Звенигород із Тереховлем. Таке
збільшення шляху можливо було обґрунтоване потребою об'єднатися зі
загонами зі Звенигорода або Перемишля, хоча в літописі про це нічого не
казано.

Інший гіпотетичний шлях проходив із Галича через Єзупіль – Тлумач –
Незвисько – переправа через Дністер (позначена на карті фон Міра) – Сновидів –
Золотий Потік – Бучач – Доброполе – Стара Брикуля – Зеленче (річкова
пристань літописного Тереховля) [Миська, 2010, с. 316].

На південній околиці Сновидова, на мисі, утвореному лівим берегом
Дністра та його допливом, на плато (висотою 80–100 м) виявлено багаточислове
поселення, зокрема, із матеріалами XII–XIII ст., площею близько 3 га [Миська,
Погоральський, 2005, с. 14]. Перші письмові згадки про Сновидів належать до
середини XV ст., зокрема, в записі галицького земського суду за 18 березня
1437 р. згадані “шляхетні Іоан та Петро зі Сновидова” (*nobiles Iohannem et
Petrum de Snowidow*) [AGZ, 1887, s. 21]. Записки галицьких земських судів
вказують, що 1 січня 1457 року дідич Станіслав із Ходороставу заставив свої
села Сновидів та Космирин шляхетному Павелу з Петрилова в обмін на грошову
позику [AGZ, 1887, s. 245].

На протилежному березі Дністра відомо два городища. У східній частині
с. Ісаків Тлумацького району, між ярами, що тягнуться до Дністра, розташоване
городище княжого часу. Воно має еліпсоподібну форму, розміром 50×30 м, та
оточене кільцевим валом [Ратич, 1955, с. 161–162]. Інше городище княжого часу
знаходиться на північній околиці с. Підвербці Тлумацького району. Воно
розташоване на горбі, із заходу і півночі захищене глибоким яром, зі сходу –
стрімким берегом Дністра. З напільного боку простежені залишки валів [Ратич,
1955, с. 162]. Очевидно, зазначені городища були споруджені з метою контролю
над переправами через Дністер.

Биковень згаданий у Галицько-Волинському літописі під 1211 р. у зв'язку
з походом польського короля Лєська та князя Данила Романовича на Галич:
“...потом же Лєсько не можаше приати Галича . но шедь воева школо
Тереховля . и школо Моклекова . и Збыража . и **БЫКОВЕНЬ** взать быѣ Лахи и
Роусью” [ПСРЛ, 1908, стб. 730].

Стосовно Биковня в літературі немає чіткої інтерпретації. Н. Барсов, услід
за М. Погодіним, пов'язував його зі с. Байківці неподалік Тернополя [Барсов,
1865, с. 17]. М. Грушевський зазначав: “... виходило б, що був він десь недалеко
від Галича, на схід. Шараневич вказує на с. Буковно над Дністром, недалеко
від Тисьмениці, додаючи, що в актах XV в. воно зветь ся *urbis*; він операв ся на
згадці *urbanus de Wykowno*; але в виданих дотепер галицьких актах XV в.

Буковно містом не титулується і зветься *Vukowno*; супроти того лишається лише сама подібність імен, і то неповна. П. Білинський висловив здогад, що Биковен був на місці ур. Бикове під Тернополем, на ґрунтах с. Білої; він каже при тім, що пробував на тім урочищу копати й знаходив глиняні урни і камяні річи, – отже нахідки до нашої епохи не належать. Можна б вказати ще на Буковно під Жидачовим, на Дністрі, в сусідстві котрого знайдено молотівський скарб XIV в., але воно лежить на захід від Галича. Вкінці треба признати, що Бикове таки ще найбільше має шансів за собою, хоч завсіди ся можливість зістаєть ся тільки гіпотетичною” [Грушевський, 1992, с. 610].

Літописний Биковень Л. Махновець пов’язав із городищами в с. Олів (на правому березі Лопушанки, правої притоки Серету), або в с. Городище (правий берег Серету) Зборівського району Тернопільської області. Обидва городища розташовані неподалік від колишнього хутора Білокониця [Махновець, 1990, с. 540]. Перше городище знаходиться на правому березі р. Лопушанки. На першому із городищ археологічні дослідження не проводили. Друга пам’ятка знаходиться в ур. Бозок, за 300 м на південний схід від с. Городище. На її поверхні та в розвідкових шурфах експедиція під керівництвом О. Гаврилюка збрала близько 1 тис. скляних браслетів, четверта частина їх мала візантійське походження, понад 200 різноманітних намистин, близько 100 пірофілітових та керамічних пряслиць, різні вироби з бурштину, заліза, бронзи, кістки та каменю (зокрема 5 ливарних формочок). Значну кількість виробів зі скла та бурштину дослідник пов’язав із місцевою майстернею. Залишки ливарних формочок засвідчують розвиток ремесла на цьому городищі. Значні нахідки привізних речей та розвиток місцевого ремесла вказують на важливий соціальний статус городища [Миська, 2011, с. 192].

Натомість Б. Томенчук та М. Филипчук вважають, що залишками літописного Биковня є городище поблизу с. Буківня Тлумацького району Івано-Франківської області [Томенчук, Филипчук, 2001]. Воно розташоване у східній околиці села, на високому (понад 100 м) правому березі р. Дністер, в ур. Замчище і Городище. З півдня майданчик обмежений глибоким яром. Городище складається з двох частин, розділених валом та ровом, які інтерпретовані, як дитинець та посад. Із напільного боку та на протилежному березі яру було поселення княжого часу – окольний град [Томенчук, 2008, с. 174].

Дитинець в ур. Замчище мав підтрикутну форму, площею 0,8 га, з північного та східного боків обмежений стрімким схилом берега Дністра. З південно-західного боку відділений від ур. Городище валом та ровом. Висота валу 3,5 м. У його південно-західній частині досліджено давній в’їзд, шириною 1,5 м. Основу оборонної лінії становили чотири або п’ять рядів городнів [Томенчук, 2008, с. 214–215]. По периметру майданчика городища знаходилися

112 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2015. Випуск 19
оборонні зрубні стіни, у центральній його частині досліджено сліди великої наземної дерев'яної споруди другої половини XII – першої половини XIII ст., також виявлено залишки окремих наземних споруд [Томенчук, 2008, с. 215–216].

Посад в ур. Городище мав підпрямокутну форму, площею 3 га. З боку яру фіксують залишки валу, з напільного (південного та західного) боків майданчик оточений валом та ровом. Як показали дослідження, вал є залишками городнів, засипаних жовтою глиною, поверх них знаходилися дерев'яні стіни – заборола, а з внутрішнього боку до них примикали житлово-господарські споруди. У західному куті городища знаходився в'їзд, шириною 4,5 м. Перед воротами рову не було, натомість простежено кам'яну доріжку, шириною 4 м. З внутрішнього боку також простежено дорогу – вона йшла заглибленим на 0,4–0,5 м у материк коритом, шириною у верхній частині 4 м, у нижній – 3 м. Дорога мала дерев'яний настил [Томенчук, 2008, с. 177–180].

Центральною спорудою в забудові майданчика укріпленого посаду була дерев'яна церква, яка разом із кладовищем становила єдиний церковний комплекс. Окремі місця перед церквою займали великі дерев'яні житлово-господарські споруди, які, очевидно, належали церковній адміністрації. У другій половині XII – на початку XIII ст. на посаді широко побутували наземні будівлі, які лише в ранній час (середина XII ст.) мали злегка заглиблену нижню частину (0,1–0,2 м). Печі були глинобитні. Окрему групу будівель становлять виробничі комплекси, пов'язані, зокрема, з випавкою металу та гончарством [Томенчук, 2008, с. 192].

Угольники згадані в Галицько-Волинському літописі під 1229 р. під час чергового походу князя Данила Романовича на Галич: “*Даниль стоаше Оугльницѣхъ. на березѣ Дністра*” [ПСРЛ, 1908, стб. 759]. М. Грушевський зазначив: “ся осада чи місце було на лівім боці Дністра, насупроти Галича. В люстрації Галицького староства 1565 р. згадуєть ся сіножать in loco **Uhelniki**, поруч сіножатей Залозець, Липчичі й Клинци, що лежать за Дністром при дорозі на Большів. В інвентарі Галицького староства 1582 р. при селі Большові стоїть: *Karczma Węglowa*, і ся корчма заховала до останніх часів своє імя – Углова корчма (в формі *Niewęglowa karczma*) і місце зветь ся Углове, на правім боці дороги з Галича до Бурштина... Супроти сього всього відпадає здогад Зубрицького, що замість “Угльницѣхъ” треба тут читати “у Гановцѣхъ” [Грушевський, 1992, с. 612]. На думку Л. Махновця: “Угольники, г. у Гал. з. на л. бер. Нараївки (л. пр. Гнилої Липи, л. пр. Дністра); нині – с. Кукільники Галицького р-ну Ів.-Франк. обл.” [Махновець, 1990, с. 572]. Археологічні пам'ятки в с. Кукільники невідомі, а сам населений пункт віддалений від Дністра на 7 км, що суперечить літопису. Найімовірніше, варто погодитися з

М. Грушевським та пов'язати літописні Угольники із урочищем на лівому березі Дністра навпроти Галича.

Толмач згаданий у літописі під 1213 р. Тоді князь Данило Романович за наказом князя Мстислава Мстиславовича разом із Дмитром тисяцьким, і з воєводами Глібом Зеремійовичем і Мирославом вийшли з Галича. Поблизу Толмача наздогнав їх боярин Вітович Володислав. *“Даниль же изииде с Дмитромъ тысачькымъ . и с Глѣбомъ Зеремѣвичемъ . и со Мирославомъ . изиидоша из града . и быша противоу Толмачю . оугони и невѣрныи Витовичъ Володиславъ . наворотившеса на нь и прогнаша и . и кона ѿ него ѿпаша”* [ПСРЛ, 1908, стб. 734]. Л. Махновець зазначив, що “Толмач, город у Галицькій землі на л. бер. Тлумача (п. пр. Дністра); нині – м. Тлумач, р. ц. Ів.-Франк. обл.” [Махновець, 1990, с. 572]. Проте городища в околицях Тлумача невідомі. З археологічних пам'яток виявлені лише розрізнені кургани на схід від міста. У 1878 р. три з них розкопав доктор Ленз: у двох було виявлено кремаційні поховання з урнами та крем'яними виробами, третя виявилася сторожовим курганом (mogila straznicza) [Janusz, 1918, s. 242].

Городок на Черемоші згаданий у числі болгарських та волоських міст списку “А се имена всем градом рускым далним и ближним”, поряд з Коломиєю. На думку М. Тихомірова, його треба шукати на однойменній річці, правій притоці Прута. “Может быть, это Вижница, показываемая на картах XVII в.” [Тихомиров, 1952, с. 229]⁴.

Городок на Черемоші Б. Тимошук пов'язував із городищем другої половини XIII–XIV ст. у південній частині села Карапчів Вижницького району Чернівецької області [Тимошук, 1969, с. 136–137]. Проте в своїй наступній праці Б. Тимошук відніс описане городище до категорії князівських фортець та не пов'язував із літописним містом [Тимошук, 1982, с. 93–99]. Воно розташоване на високому пагорбі в ур. Городок, та складається з двох укріплених майданчиків. З північного, напільного, боку оборонна смуга складалася з трьох валів та двох ровів. З цього ж боку знаходився в'їзд на городище. Головну

⁴ Ця версія широко прижилася в краєзнавчій та популярній літературі. Зокрема, на одному з популярних туристичних сайтів наведена така версія: “За правління князя Ярослава Осмомисла тут було побудовано фортецю Городок-на-Черемоші. Навколо фортеці стояло дві вежі, на яких чергували вартові. У 1259 р. фортецю зруйнувало монголо-татарське військо під керівництвом Бурундая, і з двох веж залишилася лише одна. За однією з легенд, ця вежа й дала назву поселенню – “Вежниця”. За другою легендою, назва “Вижниця” походить від вишень, яких тут дуже багато. За третьою (“Возниця”, “Важниця”) – від слів “віз” або “вага”, пов'язаних з торгівлею, а за четвертою назва поселення пов'язана з висотою та навколишніми горами”. Звичайно ж, жодних джерел не наведено. Режим доступу : <http://ukrainaincognita.com/chernivetska-oblast/vyzhnytskyi-raion/vyzhnytsya/vyzhnytsya>

114 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2015. Випуск 19
оборонну лінію городища становили дерев'яні оборонні зруби, шириною 2,7 м, укріплені спереду глиняним укосом. До оборонної лінії примикали житлово-господарські зруби, шириною 3,4 м. Північний майданчик городища, крім головної, огорожено боковими оборонними лініями, що проходили понад урвищами. Вони збереглися у вигляді невисоких валів та довгих западин. Південний майданчик обмежений подвійною лінією валів, розділених ровом. З боку урвищ укріплення тут відсутні. Два фортечні майданчики, розмірами 60×45 та 60×50 м, розділені лінією рову та валу, розвернутими на північ [Тимошук, 1982, с. 93–99].

Варто також згадати, що на лівому березі Черемошу, навпроти Вижниць, в смт Кути Косівського району Івано-Франківської області розташоване городище княжого часу, обстеження якого провів В. Бер. На горі Городище простежені сліди укріплень та виявлено ґрунтовий могильник з тілопокладними похованнями [Археологічні пам'ятки..., 1982, с. 120]. Б. Томенчук датував це городище X–XI ст. Неподалік, нижче по течії Черемошу, знаходиться ще два городища в с. Кобаки. Перше дослідник датував теж X–XI ст., а друге – XIV–XVII ст. [Томенчук, 2008, с. 226, 454–459].

Підсумовуючи короткий огляд літописних пунктів Галицької землі, бачимо, що з проаналізованих десяти літописних пунктів лише три можемо пов'язати із городищами княжого часу у сучасних однойменних містах (Тисмениця, Коломия, Снятин). На жаль, всі вони відомі лише за розвідковими дослідженнями, що унеможливує визначення їх типології та соціального статусу. Большів, Угольники та Вотьнин можемо інтерпретувати як неукріплені поселення. Причём лише перший пов'язується із певною археологічною пам'яткою (поселенням в ур. Сулива поблизу с. Бовшів Галицького району Івано-Франківської області). Биковен, Товмач, Снов та Городок на Черемоші ще потребують уточнення своєї локалізації. Загалом варто зазначити, що пам'ятки княжого часу Галицького Прикарпаття поза межами столичного Галича дуже мало вивчені та потребують подальших стаціонарних археологічних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів / ред. кол.: В. В. Ауліх, Л. І. Крушельницька та ін.; відп. ред. О. П. Черниш. – К., 1982. – 267 с.
2. Баран В. Д. Давньоруське поселення Бовшів II на Подністров'ї / В. Д. Баран, Р. М. Чайка // Археологія. – 1972. – Вип. 7. – С. 97–102.
3. Барсов Н. П. Матеріали для историко-географического словаря России / Н. П. Барсов. – Вильна, 1865. – 220 с.
4. Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кін. IX – поч. XVI ст.). Склад, суспільна та політична роль. Історико-генеалогічне дослідження [Електронний

- ресурс] / Леонтій Войтович. – Львів, 2000. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/dynasty/dyn65.htm>;
5. *Войтович Л. В.* Галич у політичному житті Європи XI–XIV століть / Л. В. Войтович. – Львів, 2015. – 478 с.
 6. *Грушевський М. С.* Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М. С. Грушевський. – К., 1992. – Т. 2. XI–XIII вік. – 633 с.
 7. *Ільчишин В.* Звіт про археологічні розвідки на території Бродівського, Буського та Золочівського районів Львівської області у 2014 році / Василь Ільчишин. – Тернопіль, 2015. – 35 с.
 8. Карта фон Міга [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mapire.eu/en/map/collection/firstsurvey/?zoom=11&lat=48.79934&lon=25.51712>
 9. *Крип'якевич І. П.* Галицько-Волинське князівство / І. П. Крип'якевич. – К., 1984. – 174 с.
 10. *Махновець Л. Є.* Іменно-особовий та географічно-археологічно-етнографічний показник. Коментарі / Л. Є. Махновець // Літопис Руський. – К., 1990. – С. 465–580.
 11. *Миська Р.* Літописний Теревовль в світлі археологічних досліджень / Роман Миська // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2010. – Вип. 14. – С. 313–323.
 12. *Миська Р.* Теревовельська земля в XI–XIII ст. (за археологічними джерелами) / Роман Миська // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2011. – Вип. 15. – С. 186–209.
 13. *Миська Р.* Політичний розвиток Теревовельської землі в XI–XIII ст. / Роман Миська // Археологічні дослідження Львівського університету. – 2014. – Вип. 18. – С. 212–225.
 14. *Миська Р. Г.* Звіт про археологічні дослідження в м. Теревовля Тернопільської обл. у 2005 р. / Миська Р. Г., Погоральський Я. В. // Науковий архів ІА НАН України. – 2005/227. – 77 с.
 15. *Пархуць Л.* Шляхи сполучення Тустані / Любомир Пархуць // Фортеця : збірник заповідника “Тустань”. – Львів, 2012. – Кн. 2. – С. 42–51.
 16. Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). – Т. 1. Лаврентьевская летопись. – Ленинград, 1926. – 379 с.
 17. Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). – Т. 2. Ипатьевская летопись. – СПб., 1908. – XVI с. – 938 стб. – 87 с.
 18. *Раппопорт П. А.* Обследование городищ Прикарпаття и Закарпаття на территории Советского Союза (итоги работ 1962 года) / П. А. Раппопорт, М. В. Малевская // Acta Archeologica Carpathica. – 1963. – Т. V. – Fasc. 1–2. – S. 61–73.
 19. *Ратич О. О.* Археологічна розвідка на верхньому Дністрі в 1949 р. / О. О. Ратич // Археологічні пам'ятки УРСР. – К., 1955. – Т. 5. – С. 158–164.
 20. *Тимошук Б. О.* Слов'яни Північної Буковини V–IX ст. / Б. О. Тимошук. – К., 1976. – 178 с.

- 116 ISSN 2078-6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2015. Випуск 19
21. Тимошук Б. О. Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.) / Б. О. Тимошук. – К., 1982. – 206 с.
 22. Тихомиров М. Н. Список русских городов дальних и ближних // Исторические записки. – М., 1952. – Т. 40. – С. 214–259.
 23. Томенчук Б. П. Буківна – літописний Биковень на Дністрі. Другий археологічний шар VIII–XI ст. (матеріали розкопок 1987–1992 рр.) / Б. П. Томенчук, М. А. Филипчук. – Івано-Франківськ, 2001. – 56 с.
 24. Томенчук Б. П. Археологія городищ Галицької землі. Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень. 1976–2006 рр. / Б. П. Томенчук. – Івано-Франківськ, 2008. – 696 с.
 25. Akta grodzkie i ziemskie (AGZ). – Lwów, 1887. – Т. 12.
 26. Janusz B. Zabytki prehistoryczne Galicyi Wshodniej / Bohdan Janusz. – Lwów, 1918. – 310 s.
 27. Liwoch R. Stan badań nad grodziskami wczesnośredniowiecznymi i z początków późnego średniowiecza na zachodniej Ukrainie (obwody: iwano-frankowski, lwowski i tarnopolski) / Radosław Liwoch // Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego. – Rzeszów, 2003. – Т. 24. – S. 213–297.

Стаття: надійшла до редакції 21.08.2015
прийнята до друку 10.11.2015

GALICIAN LAND CHRONICLES SETTLEMENTS

(in written and archaeological sources)

Roman MYSKA

*Lviv Research and Training Institute
of University of Banking,*

9, Shevchenko Ave., Lviv, Ukraine, 79005,

e-mail: myskar@ukr.net

Certain chronicles settlements of Galician land (foothills of the Galician Pre-Carpathians), which emerged in the first half of the twelfth century when after the Vasylo Rostyslavovych's death the Terebovlia principality was divided between his sons, were characterized on the basis of historiographical materials, written, archaeological and toponymic sources.

A number of towns and villages around the capital Galych were mentioned in chronicles: Tysmenytsia (1144), Bolshiv (Bolshev) (1152), Snov (1153), Bykoven (1211), Tovmach (1213), Ouhilnyky (Uholnyky) (1229), Votnyn (Otynia) (1240), Kolomyia (1240), Sniatyn and Horodok on the Cheremosh river.

Only three of ten analyzed in the article chronicles settlements could be associated with the towns of princely era in the modern cities of the same name (Tysmenytsia, Kolomyia, Sniatyn). Unfortunately, they were explored only by the prospective studies, making it

impossible to determine their typology and social status. Bolshiv, Uholnyky and Votnyn could be discovered as unfortified settlement. And, moreover, just the first one could be connected with some archaeological sites (that is Sulyva tract near the Bolshiv village of Galych district in Ivano-Frankivsk region). Bykoven, Tovmach, Snov and Horodok on the Cheremosh river still needed clarification of their location. In general, it should be noted that historical sites of princely era in the Galician Pre-Carpathians foothills, outside the capital Galych, were very poorly studied and require further stationary archaeological research.

Keywords: Galician land, chronicles settlements, chronicles towns and villages.